

Sözlük bilimi açısından değer taşıyan eserler: Osmanlı dönemi tıp kitapları¹

Mücahit AKKUŐ²

APA: Akkuş, M. (2019). Sözlük bilimi açısından değer taşıyan eserler: Osmanlı dönemi tıp kitapları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 99-115. DOI: 10.29000/rumelide.580482

Öz

Tıp, çok eski çağlardan günümüze kadar gelen önemli bir bilim dalıdır. Bu bilim dalının gelişimini görmek için ağlar boyunca yazılmış eserlerin incelenmesi gerekmektedir. İlaçlardan hastalık adlarına kadar kullanılan tıp terimleri, tarihi tıp araştırmaları açısından son derece değerlidir. Bu bilgiler, tıp alanındaki değişimi ve ilerlemeyi de gösterecektir. Türk dilinin farklı dönemlerinde yazılmış tıp kitapları bu değişimi gösterir niteliktedir. Bu dönemlerden bir tanesi de Osmanlı dönemidir. Osmanlı döneminde yazılmış tıp kitapları dil yönünden önemli bir yere sahiptir. Bu kitaplar, gerek tıp terimlerini gerekse de o dönemin günlük konuşma dilini göstermesi bakımından oldukça zengindirler. Bir kelimenin birçok dilde karşılığının verilmesi bu zenginliği arttırmaktadır. İşte bu durum sözlük bilimi araştırmacıları için verimli bir alan oluşturmaktadır. Çünkü kullanılan ve başka dilde karşılığı verilen her kelime, sözlük bilimi çalışmalarına bir katkı sağlayacaktır. Tıp metinlerinin içerisinde sözcüğün başka dildeki karşılığının verilmesinin yanında terimlerin tanımları yapılmakta ve bu tanımlar farklı açıklamalarla desteklenmektedir. Bu sebeple üslubu farklı olsa da her metin kendi içerisinde bir sözlük mahiyeti kazanmaktadır. Bu durum günümüzde yazılan tıp terimleri sözlükleri için de değerlidir. Çalışmada Osmanlı döneminde yazılmış tıp metinleri incelenecektir. Bilhassa 15. ve 19. yüzyıllar arası yazılmış tıp metinlerinde sözcük dağarcığı değerlendirilecektir. Aynı zamanda bu eserlerin Türkçe sözlük çalışmalarına ne gibi katkı sağlayacağı tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Sözlük bilimi, tıp, Osmanlı.

The works that are important for lexicology: Ottoman medical books

Abstract

Medicine is an important science since ancient times. In order to see the development of this discipline, the works written throughout the ages should be examined. Medical terms used from drugs to disease names are very valuable for historical medical research. This information will also show the change and progress in the medical field. Medical books written in different periods of the Turkish language indicate this change. One of these periods is Ottoman period. Medical books written during Ottoman period have an important place in terms of language. These books are rich in terms of both medical terms and the daily spoken language of that period. The equivalent of a word in many languages increases this wealth. This is an efficient field for lexicography researchers. Because every word used and given in another language will contribute to dictionary studies. In medical texts, the definitions of the terms are made in addition to the equivalence of the word in another language and these definitions are supported by different explanations. For this reason, although the style is

¹ Bu alışma 14-17 Şubat 2019 tarihlerinde Yalova'da düzenlenen Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Öğr. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (orum / Türkiye), mucahitakkus01@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0375-2198 [Makale kayıt tarihi: 05.05.2019-kabul tarihi:16.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580482]

different, each text is a dictionary in itself. This situation is also valuable for medical dictionaries written today. In this study, the medical texts written during the Ottoman period will be examined. Especially vocabulary will be evaluated in medical texts written between 15th and 19th centuries. At the same time, the contribution of these works to Turkish dictionary will be discussed.

Keywords: Lexicology, medicine, Ottoman.

Giriş

Türklerde sözlük çalışmalarının ilki Kaşgarlı Mahmud tarafından gerçekleştirilmiş ve yazmış olduğu *Divân-ı Lugat-it Türk* çağlar sonrasını aydınlatmıştır. Daha sonra Harezmi-Kıpçak, Çağatay Türkçesi dönemlerinde de çok önemli eserler meydana getirilmiştir. *Mukaddimetü'l-Edeb*, *Muhakemetü'l-Lugateyn* bunlardan sadece bazılarıdır. Bu durum batı sahasında da süregelmiş, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi devirlerinde sözlük çalışmaları zamanın dilini yansıtmaları bakımından önem arz etmiştir. Günümüzde ise o devirlerin söz varlığının daha iyi anlaşılabilmesi için tarihî sözlükler oluşturulmuştur. Özellikle Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanmış başta Türkçe Sözlük olmak üzere birçok farklı alanda sözlük çalışması gerçekleştirilmiştir.

Sözlükçülük önemli bir alandır. Yazılmış bir eserin daha iyi anlaşılabilmesi için anlam kavramı öne çıkmaktadır. Bilhassa Türkçede kelimelerin temel anlamının yanında yan anlamlarının ve mecaz anlamlarının olduğunu düşünürsek sözlük çalışmalarının ne derece önem arz ettiğini daha iyi anlamış oluruz. Bir kelimenin tarih içerisindeki anlam değişimleri de bu konu içerisinde değerlendirilebilir. Çünkü bir sözcüğün geçen asırlar ile aynı olmayıp farklı anlamlar kazanması doğaldır. İşte bu ve bu gibi sebeplerle anlam bilimi, sözlük bilimi gibi alanlar daha çok önem kazanmaktadır. Sözlük bilimi; bir dilin veya karşılaştırmalı olarak çeşitli dillerin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koyma yöntemlerini ve uygulama yollarını gösteren dil bilimi dalı (Korkmaz 1992: 140) olarak tanımlanır. Sözlük bilimi alanının daha iyi incelenmesi ve anlaşılması için eskiden günümüze hazırlanan sözlüklerin içerikleri yeterince gözden geçirilmelidir. Aslında yazılmış her metnin sözlük bilimi alanına katkı sağlayacak bir yönü vardır. Edebi eserlerin edebiyat sözlüklerine, tarih metinlerinin tarihî sözlüklere katkısı olacaktır.

Burada farklı alanlarda yazılmış sözlük çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Her konu kendi için bir uzmanlık alanı gerektirir ve her uzmanlık alanı konusu sözlük bilimi için değerlidir. Uzmanlık alan sözlükleri denince akla gelen, terim sözlükleridir. Dilde sosyolekt adı verilen özellikle mesleklere dayanan belli grupların, belli kesimlerin dilini yansıtan sözlükler, belli bir alanın bütün terimlerini bir araya getirir; eğitimde ve bilimsel çalışmalarda yardımcı ve uzlaştırıcı olur (Aksan 1982: 83). Felsefe konusunda yazılan eserlerde felsefe bilimine ait sözcük dağarcığı, tıp alanında yazılan eserlerde tıp alanına ait sözcük dağarcığı bulmak mümkündür. İşte bunlardan elde edilen veriler sayesinde sözlükler yapılmakta ve sözlük bilimi için katkı sağlayacak ortam oluşmaktadır. İncelenen alan hangisi olursa olsun o alandaki terimlerin bir araya getirilmesi gereklidir. Terim sözlükleri, yalnızca terim niteliği taşıyan öğeleri içermekte, bunların başka dillerdeki karşılıklarını, tanımlarını ve gerekli açıklamaları vermektedir (Aksan 1982: 83). Doğan Aksan'ın bu açıklaması tarihî tıp terimlerinin oluşumundaki aşamaları birebir gösterir niteliktedir. Bu metinlerde tanımlar yapılmakta, diğer dillerdeki karşılıkları verilmektedir. Tanımlar konuyla ilgili farklı açıklamalarla desteklenmektedir. Hatta bir terimin aynı dil içindeki farklı kullanımlarını da görmek mümkündür.

Burada Anadolu sahasında bilhassa Osmanlı döneminde tıp biliminin nasıl bir seyir izlediğinden de bahsetmek yerinde olacaktır. Anadolu'da tıp çalışmaları Eski Anadolu Türkçesi döneminde başlamıştır.

Osmanlı sahasında Klasik tıp anlayışı ortaya çıkmış, 17. ve 18. asırlar itibariyle de batıdaki tıp anlayışı daha yoğun bir şekilde takip edilmeye başlanmıştır. Selçuklular döneminden itibaren açılan darüüşşifalar Osmanlı sahasında çoğalmış ve tıp biliminin birçok alt koluyla birlikte insan sağlığı için çalışmalar yürütülmüştür. Darüüşşifalarda hekimler yetiştirilmiştir. Tıp eğitiminde mantık ve klasik tıp kitapları okutulmuş, tıbbın temeli kabul edilen anatomi Galenus ve İbn Sînâ'nın eserlerinden takip edilmiştir. (Bayat 2016 : 297). 14. yüzyıl itibariyle tıp alanıyla ilgili eserler de verilmeye başlanmıştır. İshak bin Murad'ın Edviye-i Müfrede adlı eseri, yazılmış ilk tıp kitaplarına bir örnektir. Bu eserin yanında çağlar boyunca tıp bilimine katkı sağlayacak yüzlerce yeni eser yazılmaya devam etmiştir. Siyâhî Karamanî Laredevî'nin Mecmâ-i Tıp adlı eseri, Tabîb İbn-i Şerîf'in Yâdigâr adlı eseri, Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun Terceme-i Akrabâdîn adlı eseri, Hekim Bereket'in Tuhfe-i Mübarizi adlı eseri, Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa)'nın Müntahab-ı Şifâ adlı eseri, Şirvanlı Mahmud'un Kemâliyye adlı eseri yazılmış birçok telif ve tercüme eserden sadece birkaçıdır. Eserlerde farmakolojiden cerrahi bilimlere kadar farklı konular ele alınmıştır. İlerleyen zamanlarda Avrupa'yla temas hâlinde veya Avrupa dillerinden birine vakıf olan hekimler, Batı'daki yeni tıp anlayışını temsil eden eserleri tercüme ederek veya buralardan yaptıkları alıntılara kendi yorumlarını katarak tıbbî eserler kaleme almaya başlamışlardır (Bayat 2016: 319). Elbette ki bu eserlerin her biri kendi içinde zengin bir dil malzemesi içermektedir. Aşağıda ele alınan örnekler bilhassa sözcük dağarcığı açısından ortak ve benzer noktaları görmek bakımından önemli olacaktır.

Tıp metinlerinin sözlük bilimine katkıları

Tıp metinlerinin genel bir özelliği vardır. O da hemen hemen her tıp metninin kendi içinde bir tıp terimleri sözlüğü niteliğinde olmasıdır. Anlatım üslubu, konusu, metni sunuş tarzı, manzum ya da nesir özelliğinde yazılmış olması az çok farklılık oluşturabilir. Ancak az sonra da ele alınacak metin örneklerinden de görüleceği gibi terimlerin Türkçe, Arapça, Farsça, Yunanca, Latince vd. dillerdeki karşılığı bu metinlerde verilmektedir. Bu durum, çoğu kelimenin anlamını günümüzde yazılmış herhangi bir sözlüğe bakma ihtiyacı duymadan bulabilme imkânı vermektedir. Böyle bir durumda metnin okunuşu ve yorumlanması daha akıcı bir şekilde olacaktır. Bazı örneklerde sadece kelime karşılığı verilirken bazı örneklerde kelimelerin tanımı verilmiştir. Bazı örneklerde ise tanımın yanında ayrıntılı bir şekilde o terime dair açıklamalar da bulunmuştur. Aşağıdaki örnekler sözlük bilimi adına daha belirgin hâle gelmesi için tek sıralı tablolar halinde destetlenmiştir. Bu tablolarda bir terimin kelime karşılığı, tanımı, açıklanma şekli vb. örnekler gösterilmektedir. Tıp metinlerinde kullanılan söz varlığı için uygulanan metot farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bu makalede Osmanlı sahasında yazılmış tıp kitapları içerisinde seçilmiş metinlerin örnekleri bulunmaktadır. Aşağıda kelimelerin anlamının ve açıklanmasının hangi yöntemlerle ele alındığı alt başlıklar hâlinde değerlendirilmiştir:

“ya‘ ni kelimesi ile açıklama”

Örneklerin birçoğunda “ya‘ ni” ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadeyle birlikte terimlerin açıklanacağı, o konu hakkında bilgi verileceği anlaşılmaktadır.

ziyt ile nâne **ya‘ni** itmege *kaşr* itmesin sipâriş eyledi (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 97b)³

nân	itmek
-----	-------

³ Metin örneklerinin yanında hangi eserden alındığı ve varak numarası verilmiştir. Metinler üzerinde çalışan kişiler ise kaynakça bölümünde gösterilmiştir. Yine kaynakçada bulunan eserlerin sözlük kısımlarından da yararlanılmıştır.

Açıklama: Burada zeytin ve ekmeğin birlikte tüketilmesi tavsiye edilmektedir.

bukl mışrda hindubāya dەرler ya‘nī acı mārūl ve göyinek dağı dەرler (Lügat-ı Müşkilât-ı Ecza: 9b)

<i>bukl</i>	<i>hindubā</i>	<i>acı mārūl</i>	<i>göyinek</i>
-------------	----------------	------------------	----------------

Açıklama: Burada buklu terimine karşılık gelen diğer terimler belirtmiştir.

ey tālib bilmiş olasin ve hafa kānı ya‘nī yürek énmesi giderür ve cāna rāhat verür (Mücerreb-nāme: 4b)

<i>hafa kān</i>	<i>yürek énmesi</i>
-----------------	---------------------

Açıklama: Burada, kullanılan bir ilacın kalp daralmasına iyi geleceği belirtilmiştir.

ishāl-i demevīye ve kurūh-ı em‘āya ya‘nī adamuñ içinden kan gitdüğine ve bağırsuqlar yapışana kim aya sahc dەرler (Terceme-i Akrabādīn: 30/b)

<i>ishāl-i demevī ve kurūh-ı em‘ā</i>	<i>sahc</i>	<i>adamuñ içinden kan git- ve bağırsuqları yapış-</i>
---------------------------------------	-------------	---

Açıklama: Burada sahc terimi açıklanmış olup kan ve bağırsak sorunundan bahsedilmektedir.

ayaqlaruñ altı sahc ola ya‘nī derisi gitse cirāhat olsa alasin (Mücerreb-nāme: 34b)

<i>ayaqlaruñ altı sahc ol-</i>	<i>derisi git- cirāhat ol-</i>
--------------------------------	--------------------------------

Açıklama: Burada sahc kelimesinin deri soyulması anlamına geldiği belirtilmektedir.

ayruğ gelmeye ammā ağızda hūn olsa ya‘nī diş etleri çürise (Müntehib: 112b)

<i>ağızda hūn ol-</i>	<i>diş etleri çüri-</i>
-----------------------	-------------------------

Açıklama: Ağızda hūn olmasının karşılığı olarak diş etlerinde çürüme meydana gelmesi verilmiştir.

Selesü'l-bevl olmak, ya‘nī tēz tēz şu dökmek marazlarınıñ sebeblerin ve devāların beyān ider (Kemāliyye: 12b)

<i>Selesü'l-bevl olmak</i>	<i>tēz tēz şu dökmek</i>
----------------------------	--------------------------

Açıklama: Selesü'l-bevl hastalığının bevl (idrarı) tutamama rahatsızlığı olduğu ifade edilmektedir.

“denir, derler... kelimeleriyle destekleme”

Bu örneklerde doğrudan denir, denilir, derler... ifadeleri kullanılarak tanım yapılmıştır.

mastakī: Yūnānīden mu‘arredir. Arapça kiye ve ‘ilk-i Rūmī dahi derler. Türkçe sakız derler. (Risāle-i Feyziyye fi Lügati'l-Müfredāti't-Tıbbiyye: M bölümü)

<i>mastakī</i>	<i>kiye</i>	<i>‘ilk-i Rūmī</i>	<i>sakız</i>
----------------	-------------	--------------------	--------------

Açıklama: Burada mastakī sözcüğünün Yunanca, Arapça, Rumca ve Türkçe karşılığı verilmiştir.

oglıncıklar hastalığına kim arabca kitaplarda ümmü 's-sıbyân derler sar 'a nev 'indendir (Yâdigâr: 227a)

<i>oglıncıklar hastalığı</i>	<i>ümmü 's-sıbyân</i>
------------------------------	-----------------------

Açıklama: Ümmü's-sıbyan hastalığının küçük çocuklarda görülen bir hastalık olduğunu ve beyinle ilgili bir rahatsızlık olduğu belirtilmiş.

bir direm antimun Türkçe demirbozan didikleridir (Gâyetü'l-Muntehâ fi-Tedbirü'l-Merzâ: 27a)

<i>antimun</i>	<i>demirbozan</i>
----------------	-------------------

Açıklama: Antimun ifadesinin demirbozan olarak kullanıldığını belirtmiş.

beẓr-i ẓfda ' şuyı ya 'nî kurbaga tohumunuñ şuyı Lañince esirnula dinilür (Gâyetü'l-Muntehâ fi-Tedbirü'l-Merzâ: 94a)

<i>beẓr-i ẓfda ' şuyı</i>	<i>kurbaga tohumunuñ şuyı</i>	<i>esirnula</i>
---------------------------	-------------------------------	-----------------

Açıklama: Esirnula ifadesinin kurbağa tohumunun suyu olarak geçtiğini belirtmiş.

Aña cirt cirt öten dér Türkçe herkes

Ufacuķ dölegi biridür ol pes (Mecmâ-i Tıp: 30b)

<i>cirt cirt öten</i>	<i>Ufacuķ döleg</i>
-----------------------	---------------------

Açıklama: Burada dölegi ifadesiyle kavun kastedilmektedir.

“ki/ kim kullanılarak tanım ve açıklama yapma”

Bir terim hakkında bilgi vermek amacıyla ki/kim bağlaçları kullanılmıştır.

şol biti kim derinüñ üstinde yapışur aña türkce kırkayaķlu dérler (Terceme-i Akrabâdin: 234b)

<i>derinüñ üstinde yapış-</i>	<i>kırkayaķlu</i>
-------------------------------	-------------------

Açıklama: Burada kırkayaklu ifadesiyle deriye yapışan bir cins kurtçuk olduğu belirtilmiştir.

şag eli ri 'şe olmış ya 'nî ditremiş şöyle kim eli nesne ıtılmaz olmış (Mücerreb-nâme: 26a)

<i>ri 'şe ol-</i>	<i>ditre-</i>	<i>eli nesne ıtılmaz ol-</i>
-------------------	---------------	------------------------------

Açıklama: Burada kişinin sağ elinde bir titreme olduğu ve elinde kuvvetin olmadığı vurgulanmış.

zıfra bir gışâdır kim yufkacık et sûretlü gözün bınârından biter uzanur yürür zamânile bebegi örter görmez eyler yufkası olur ve kahnı olur arabca zıfra dirler parisice nâhna dirler ada ve âdemde olur (Yâdigâr: 137a)

<i>zıfra</i>	<i>nâhna</i>	<i>gözün bınârından bit-</i>	<i>bebegi ört- görmez eyle-</i>
--------------	--------------	------------------------------	---------------------------------

Açıklama: Burada, zifranın göz pınarlarında oluşan ve göz bebeğine kadar yerleşen bir tür yara olduğu belirtilmiştir.

şifât-ı huften (uyku)

nef'î budur kim tene rāḥat vérir

mi' dede kımaz ta'âmı sıjirür (Tabiatnâme: 18b)

<i>şifât-ı huften</i>	<i>tene rāḥat vér-</i>	<i>ta'âmı sıjir-</i>
-----------------------	------------------------	----------------------

Açıklama: Burada huftenin insanı rahatlattığı, midenin sindirimini kolaylaştırdığı belirtilmiştir.

yılan sarımsağı ki tağda biter büyük sarımsağdur ıssıdur tēdür andan biraz yeseler öksürüğü keser (Müntahab-ı Şifâ : 71a,71b)

<i>yılan sarımsağı</i>	<i>tağda bit-</i>	<i>öksürüğü kes-</i>
------------------------	-------------------	----------------------

Açıklama: Burada belirtilen sarımsak çeşidinin dağlarda yetiştiği ve öksürüğe iyi geldiği belirtilmiştir.

“İçerisinde lisan/dil ismi geçen örneklerle destekleme”

Bu örneklerde terimlerin hangi dillerde nasıl kullanıldığı belirtilmiştir.

Anuñ bir adı Türkçe burma dérer

Dénülür kurluğan hem aña ekşer (Mecmâ-i Tıp: 26a)

<i>burma</i>	<i>kurluğan</i>
--------------	-----------------

Açıklama: Burada burma ifadesine kurlugan da denildiği belirtilmiştir.

ḥader didikleri illet ki türkîde uyuşukluk dirler (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 13a)

<i>ḥader</i>	<i>uyuşukluk</i>
--------------	------------------

Açıklama: Ḥader ifadesinin Türkçe karşılığı uyusukluk olarak belirtilmiştir.

şancârdur 'arabca ḥassü'l-ḥımâr dérer türkce eşek mârûlıdur (Terceme-i Akrabâdîn: 274/b)

<i>şancâr</i>	<i>ḥassü'l-ḥımâr</i>	<i>eşek mârûlı</i>
---------------	----------------------	--------------------

Açıklama: Şancar ifadesinin Türkçe ve Arapça karşılığı verilmiştir.

cevz: Fârisiden mu'arrebdir. Arapça hasf ve Yûnânca kâsîlis ve Mısıriler şûbekî derler. Cevz lafzı mutlak zikr olunsa murâd cevz-i Rûmîdir ki avam tahrif edip ceviz ve Türkçe zamm ile koz derler. (Risâle-i Feyziyye fi Lügâti'l-Müfredâti't-Tıbbiyye: C)

<i>cevz</i>	<i>hasf</i>	<i>kâsîlis</i>	<i>şûbekî</i>	<i>koz</i>
-------------	-------------	----------------	---------------	------------

Açıklama: Cevz sözcüğünün Farsça, Arapça, Yunanca, Türkçe karşılıkları belirtilmiştir.

*hayrî meşhûr otdur kim **türkçe** mısır beneşşesi dirler ve **parisice** şebboy dirler beneşşe renklüsi gece kokduğundan ötrü şebboy dirler ve sarusu ve beyâzı gündüz kokar (Yâdigâr: 140a)*

<i>hayrî</i>	<i>mısır beneşşesi</i>	<i>şebboy</i>
--------------	------------------------	---------------

Açıklama: Mısır beneşşesinin Farsça karşılığı verilmiş, kokusunu gece verdiği için şebboy adını aldığından bahsedilmiştir.

*yüzerlik; ki ‘**arabca** adı ħarmeldür, issidür ħurudur, yaprağın döğüp ayağ ağırsına vursalar fâyide éder (Edviye-i Müfrede: 5b)*

<i>yüzerlik</i>	<i>ħarmel</i>
-----------------	---------------

Açıklama: Burada yüzerliğin yaprağının ayak ağrılarına iyi geleceği belirtilmiştir.

*baldırı ħara; ki **fârsice** persiyāvşan dërler bir otdur, sular çevleginde biter, yaprağı kerefes yaprağına beşer (Edviye-i Müfrede: 11a)*

<i>baldırı ħara</i>	<i>persiyāvşan</i>
---------------------	--------------------

Açıklama: Burada baldırı kara yaprağının kerefes yaprağına benzediği belirtilmiştir.

*şirmûn; ki **fârsice** âb-germ, ‘**arabca** mâ²-i fâtir dërler, **türkçe** kaynar şudur. Çün anuñla yunalar, balgamı laşif éder (Edviye-i Müfrede: 13a)*

<i>şirmûn</i>	<i>âb-germ</i>	<i>mâ²-i fâtir</i>	<i>ķaynar şu</i>
---------------	----------------	-------------------------------	------------------

Açıklama: Sirmûn, balgamı söken bir özelliğe sahiptir.

“Sadece kelime karşılığı verilen örnekler”

Buradaki örneklerde bir tanım cümlesi yerine terimlerin farklı kullanım şekilleri belirtilmektedir.

*Dañ **ķuzğun** otı bir adı **serħes***

*Aña **ayrılı** dërler **Türkçe** herkes (Mecmâ-i Tıp: 12a)*

<i>ķuzğun otı</i>	<i>serħes</i>	<i>ayrılı</i>
-------------------	---------------	---------------

Açıklama: Ayrılı ifadesinin tıptaki başka kullanımlarından bahsetmiş.

Örneklerde Türkçe karşılığı olarak farklı dillerden örnekler verilmektedir. Bazen de Türkçe bir kelime farklı yörelerde kullanılış şekliyle gösterilmektedir.

*ma ‘lûm ol ki zıkr eyledüğimiz ‘illet beynü’l-eşibbâ’ ‘**ışā** dinmek ile ma ‘rûfđur türkide **ıvuķ karağısı** dirler (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 21a)*

<i>‘ışā</i>	<i>ıvuķ karağısı</i>
-------------	----------------------

Açıklama: Tıp çevresinde kullanılan ‘ışā ifadesinin tavuk karagusu (tavuk karası) olarak geçtiği belirtilmiştir.

şakīka ki *beynen-nās yarım baş ağrısı dimegile meşhurdur* (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 7b)

şakīka	beynen-nās	yarım baş ağrısı
--------	------------	------------------

Açıklama: Şakīka, ifadesinin Türkçede hafif baş ağrısı olduğu belirtilmiştir.

gözlerinde ve lisânında şufret ya ‘ni **şarılık** yok idi (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 4a, 4b)

şufret	şarılık
--------	---------

Açıklama: Kişinin gözlerinde ve dilinde sarılık hastalığı olmadığı belirtilmiştir.

żmād ya **ku** ma ‘nāsinadır (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 5a)

żmād	ya ku
------	-------

Açıklama: Burada yak- fiilinden türeyen yaku kelimesinin żmād olarak kullanıldığı belirtilmiştir.

büşre sivilci dimekdür (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 5a)

büşre	sivilci
-------	---------

Açıklama: Sivilci (sivilce) kelimesinin büsre olarak kullanıldığı belirtilmiştir.

eşkapūza didikleri otdur ki Türkce aña **eşek otu** dirler bayırlarda olur (Gāyetü’l-Muntehā fi-Tedbirü’l-Merzā: 22b)

eşkapūza	eşek otu
----------	----------

Açıklama: Burada eşek otu adlı bitkinin tepelere yakın yerlerde olduğu belirtilmiştir.

būsīr dir ki **şığırkıyruğı** didikleri otdur (Gāyetü’l-Muntehā fi-Tedbirü’l-Merzā: 22b)

būsīr	şığırkıyruğı
-------	--------------

Açıklama: Şığırkıyruğı otunun būsīr olarak geçtiği belirtilmiştir.

entüle Türkide **peygamber düğmesi** dirler (Gāyetü’l-Muntehā fi-Tedbirü’l-Merzā: 22b)

entüle	peygamber düğmesi
--------	-------------------

Açıklama: Entüle kelimesinin karşılığının peygamber düğmesi olduğu belirtilmiştir.

ferāsiyun ki Türkide **it siyegi** dirler (Gāyetü’l-Muntehā fi-Tedbirü’l-Merzā: 73b)

ferāsiyun	it siyegi
-----------	-----------

Açıklama: Ferāsiyun kelimesinin karşılığının it siyegi olduğu belirtilmiştir.

şfat-ı ayâric-i faykarâ yûnân lûgatında faykarâ demek acı demek olur (Terceme-i Akrabâdîn: 87b)

faykarâ	acı
---------	-----

Açıklama: Faykara kelimesinin karşılığının acı olduğu belirtilmiş.

ağyûn yılan başı dërler yemişi dağı aña beğzer (Lûgat-ı Müşkilât-ı Eczâ: 3b)

ağyûn	yılan başı
-------	------------

Açıklama: Ağyûn kelimesinin yılan başı olarak kullanıldığı belirtilmiş.

hem alınna ve tuluñlarına kim arabça şakîka derler dürteler gayetde râhat olub hararet teskîn ola (Yâdigâr: 221b)

tuluñ	şakîka
-------	--------

Açıklama: Tuluñ kelimesinin şakîka olarak geçtiğini belirtmiş.

siğirde: her ulaşuğ ayrılmağ-kim siğirde ola ‘arabca aña razz dërler ya ‘nî üzilmek (Tuğfe-i Mübârizi: 22b)

siğirde	razz	üzilmek
---------	------	---------

Açıklama: Siğir ifadesinin üzilmek anlamında olduğu belirtilmiş.

“Doğrudan tanım cümleleri ile oluşanlar”

Buradaki örneklerde ele alınan terimlerin tanımları yapılmaktadır.

şiryân diyü hareket iden şamarlara dirler hareket itmeyen şamarlara verid dirler

(Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 7a)

şiryân	hareket iden şamarlar
verid	hareket itmeyen şamarlar

Açıklama: Şiryân ve verid kelimelerinin anlamları hareket eden ve hareket etmeyen damar olarak belirtilmiş.

‘anz keçiniñ ve yaban keçisiniñ ve geyigiñ dişisine dirler (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 20b)

‘anz	keçiniñ ve yaban keçisiniñ ve geyigiñ dişisi
------	--

Açıklama: ‘anz kelimesi keçinin ve geyiğin dişisi olarak tanımlanmış.

tafsîl dimek mercimek aşına dirler kim sirke ile pişüreler (Yâdigâr: 228a)

tafsîl	mercimek aşu
--------	--------------

Açıklama: Tafşil kelimesinin karşılığı mercimek aşısı olarak belirtilmiş olup sirke ile pişirilmesi tavsiye edilmiş.

bir dürlü uyuziçün sürük ola aña keçî uyuzî dërler (Müntahab-ı Şifâ : 129b)

<i>keçi uyuzî</i>	<i>bir dürlü uyuziçün sürük ol-</i>
-------------------	-------------------------------------

Açıklama: Keçi uyuzu, bir uyuz çeşidi olarak belirtilmiş.

“Tanım ve açıklama örnekleri”

Bu örneklerde terimler üzerinde yapılan tanımlar ve açıklamalar görülmektedir. Tanım ve açıklamalar arka arkaya yapılmıştır. Bazı örneklerde tanım verilirken yanlarında konuyla ilgili kısa açıklamalar da yapılmıştır. Bazılarında ise geniş açıklamalara yer verilmiştir.

‘Arabca aña salhü’l-ḥayya dërler

Yılan kavlar birağur anı ekşer (Mecmâ-i Tıp: 29a)

<i>salhü’l-ḥayya</i>	<i>Yılan kavlar birağ-</i>
----------------------	----------------------------

Açıklama: Salhü’l-ḥayya kelimesinin açıklaması yılan derisi olarak belirtilmiş.

rub’ ısıtmasına ya’nî iki gün ıtmayub üçüncü gün ıtan ısıtmaya fâyide eyler (Mücerreb-nâme: 13b)

<i>rub’</i>	<i>iki gün ıtmayub üçüncü gün ıtan ısıtma</i>
-------------	---

Açıklama: Rub’ kelimesi bir sıtma çeşidi olarak belirtilmiş.

şahm: Hayvanın iç yağıdır. Tıbbda şahm mutlak zikr olunsa murâd keçinin iç yağıdır. (Risâle-i Feyziyye fi Lügâti’l-Müfredâti’t-Tıbbiyye: Ş bölümü)

<i>şahm</i>	<i>Hayvanın iç yağı</i>	<i>keçinin iç yağı</i>
-------------	-------------------------	------------------------

Açıklama: Şahm kelimesinin karşılığı hayvandaki iç yağ olarak belirtilmiş.

başâkü’l-ḳamer ay ıışı dërler ‘arab diyârında ay atarken bulurlar (Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ: 10b)

<i>başâkü’l-ḳamer</i>	<i>ay ıışı</i>	<i>ay atarken bulun-</i>
-----------------------	----------------	--------------------------

Açıklama: Başâkü’l-ḳamerin ay çıktığında bulunabileceği belirtilmiş.

mâ’ü’l-ḥadîd demürciler demir şoğudduğı şudur (Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ: 48b)

<i>mâ’ü’l-ḥadîd</i>	<i>demürciler demir şoğudduğı şu</i>
---------------------	--------------------------------------

Açıklama: Mâ’ü’l-ḥadîd ifadesinin demir soğutulan su olduğu belirtilmiş.

yêdi gün ‘alile veresin mukayyi ya’nî ıuşdurucı ‘alile veresin içe (Mücerreb-nâme: 38b)

<i>muşayyi</i>	<i>kuşdurucu ‘alile</i>
----------------	-------------------------

Açıklama: Burada muşayyi kelimesinin kusturma özelliği olan bir ilaç olduğu belirtilmiş.

şol kuşuñ yağını kim ol kuşa şār dērler devlüngeçden bir nev‘dür (Mücerreb-nâme: 43b)

<i>şār</i>	<i>devlüngeçden bir nev‘</i>
------------	------------------------------

Açıklama: Bir kuş türü olan şār, devlüngeç çeşidi olarak belirtilmiş.

hammâmın hasiyeti budur ki bedenin fazlaların tahlil ider ve deriyi arıdır ishâli kat‘ ider meşâmları ya‘nî der çıkacak yerleri açar (Yâdigâr: 37b)

<i>meşâm</i>	<i>der çıkacak yerler</i>
--------------	---------------------------

Açıklama: Burada meşâm kelimesi vücuttaki terin çıktığı yerler olarak belirtilmiş.

teşennüc sinir büzülmesine dirler ve küzâz sinir katmasına dirler ve kurulmasına dirler teşennüc iki dürlüdür birisi mâdde ile bir def‘ada olur ve birisi az az olur (Yâdigâr: 131b)

<i>teşennüc</i>	<i>sinir büzülmesi</i>	<i>birisi mâdde ile bir def‘ada olur ve birisi az az olur</i>
<i>küzâz</i>	<i>sinir katması</i>	<i>sinir kurulması</i>

Açıklama: Teşennücün iki türlü olduğu ve anlamının sinirlerin büzülmesi olduğu belirtilmiş diğer yandan küzâz, sinirlerin katlaşması olarak belirtilmiştir.

zefnî bu dağı rûm dilincedür ve ‘arabca şeceret‘l-gār dērler issidür kurudur, şovukdan olan şayruluğlara yarar. (Edviye-i Müfrede: 17a)

<i>zefnî</i>	<i>şeceret‘l-gār</i>	<i>issi, kuru</i>	<i>şovukdan olan şayruluğlara yarar</i>
--------------	----------------------	-------------------	---

Açıklama: Zefninin soğuk algınlığına iyi geldiği belirtilmiş.

Üçüncü nev‘e Yünâniler usşuryūs dirler; ma‘nâsı, kevkēbî demek olur ve bu nev‘ yeşmüñ cismi şaķıldür, içinde ak tamarlar olur. (Tuhfe-i Murâdî:92b)

<i>usşuryūs</i>	<i>kevkēbî</i>	<i>içinde ak tamarlar ol-</i>
-----------------	----------------	-------------------------------

Açıklama: Usturyusun içinde ak damarlar olduğu belirtilmiş.

Üçüncü nev‘üñ zebercediniñ rengi mu‘tedil durur, ya‘nî rengi ne kıtu tōķ ve ne kıtu yaşıl durur (Tuhfe-i Murâdî:51a)

<i>mu‘tedil</i>	<i>rengi ne kıtu tōķ ve ne kıtu yaşıl</i>
-----------------	---

Açıklama: Mu‘tedil, ortası manasında kullanılmış ve rengi için ne açık ne de koyu yeşil olduğu belirtilmiş.

damaruñ içinde: **rib^ç ısıtması**: bu ısıtma(ya) rûmca ve yûnânca **tatritavus** dërler bunun **dutmağınũ müddeti yigirmi dört sâ'at** olur (Tuñfe-i Mübârizi:24a)

rib ^ç ısıtması	tatritavus	müddeti yigirmi dört sâ'at
---------------------------	------------	----------------------------

Açıklama: Rib^ç ifadesi yirmi dört saat boyunca devam eden bir sıtma türü olduğu belirtilmiş.

çinde yıyırısı ol ısıtmaya **laşka** dërler ya'ni yaşlığı çok olur eger **balğam tıamardan tışra yıyırısı** andan olan ısıtmaya **nâbiye** dërler kim **her gün dutar** (Tuñfe-i Mübârizi: 24a)

laşka	çinde yıyırısı	yaşlığı çok
nâbiye	balğam tıamardan tışra yıyırısı	her gün dut-

Açıklama: Laşka ve nâbiye ifadelerinin iki farklı sıtma türü olduğu belirtilmiş.

duz ıssıdur, kırıdur, eti **katı eyler** ve **balğamı gevdeden arıdur** ve **ğalız yaşlıkları giderür** (Edviye-i Müfrede: 16b)

duz	eti katı eyle-	balğamı gevdeden arıt-	ğalız yaşlıkları gider-
-----	----------------	------------------------	-------------------------

Açıklama: Duz ifadesinin yani tuzun özellikleri sayılmış, balgam söktürücü olduğu belirtilmiştir.

yarakân-ı asfar ya'ni göz ve gevdeye **karalık düşmek** sebebi **şafra çoklığı** ve **sevdâ çoklığı** ya **cigerile öd arasında** ya **ödile bağarsuğ arasında** ya **cigerile tıalağ arasında** ya **tıalağla ma' de arasında südde olmaktadır** (Müntahab-ı Şifâ: 80b)

yarakân-ı asfar	göz ve gevdeye karalık düşmek	şafra çoklığı ve sevdâ çoklığı	cigerile öd arasında ya ödile bağarsuğ arasında ya cigerile tıalağ arasında ya tıalağla ma' de arasında südde olmak
-----------------	-------------------------------	--------------------------------	---

Açıklama: Yarakân-ı asfar, göz kararmasıdır, burada vücutta safra ve sevdanın çokluğu nedeniyle organlar arasındaki sıkıntı anlatılmaktadır.

Kütahya şehrinde ve Bilecik'de meşhûrdur çetük otı derler muhabbet için isti'mâl iderler kitâblarda **felenc-i müşk** diyü zıkr olunan edviye budur sâdece bedel bu iki çetük otunun birin ideler tenbûl yaprağın itmeyeler (Yâdigâr: 65a)

çetük otı	felenc-i müşk	Kütahya şehrinde ve Bilecik'de meşhûr
-----------	---------------	---------------------------------------

Açıklama: Çetük otunun Kütahya ve Bilecik şehirlerinde bilindiği, iki türlü olduğu ve birinin kullanılması gerektiği belirtilmiş.

şifat-ı zencebîl

çün anı ma'cûn edeler bal-ıla

beñzi balğamdan gerek şâfi kıla (Tabiatnâme: 12a)

şifat-ı zencebîl	beñzi balğamdan gerek şâfi kıla-
------------------	----------------------------------

Açıklama: Sifat-ı zencebilin bal ile macun edilen bir bitki olduğu ve balgamdan arındırıldığı belirtilmiş.

“Benzetme ögeleriyle açıklananlar”

gibi-bigi, benzer, misil, müşabih... benzetme edatları kullanılarak örnekler zenginleştirilmiştir.

ġārīkūn, kaṭrān köpüğüdür, mantar gibi ağacda biter ammā eyüsi ki müsta‘meldür Menteşe vilâyetinde arduc ağacında biter, ıssıdır, kurudur, şovuk şayrılıklara ve talağ rencine muvâfiğdur. (Edviye-i Müfrede: 27b)

<i>ġārīkūn,</i>	<i>kaṭrān köpüğü</i>	<i>mantar gibi ağacda bit-</i>
-----------------	----------------------	--------------------------------

Açıklama: Ğārīkūn adlı bitkinin ağaçlarda yetiştiği, Menteşe’de olduğu ve soğuk algınlığına iyi geldiği belirtilmiş.

enfirā bir ağacdur ki bâdem ve süsen yaprağına beğzer ve çiçeği gülnâra beğzer ve kökünden şarâb koğusu peydâ’ olur (Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ: 7a)

<i>enfirā</i>	<i>bâdem ve süsen yaprağına beğze-</i>	<i>çiçeği gülnâra beğze-</i>
---------------	--	------------------------------

Açıklama: Enfirâ ağacının benzediği diğer ağaç ve çiçekler belirtilmiş aynı zamanda kökünde de kokusu olduğu ifade edilmiştir.

ak ve yeni eyü sūrincân üç direm ve buzeydân üç direm kim attarlarda olur eğri kestâne dedikleri otun değirmisine kim kestaneye müşâbeheti vardır sūrincân derler (Yâdigâr: 58b)

<i>sūrincân</i>	<i>kestaneye müşâbeheti vardır</i>
-----------------	------------------------------------

Açıklama: Sūrincânın, attarlarda da bulunduğu, kestaneye benzer olduğu belirtilmiştir.

ikinci nev’e tibnî dirler, rengi şaman rengine beñzer, ya ‘ni rengine az şaruluğ bulunur (Tuhfe-i Murâdî:12a)

<i>tibnî</i>	<i>şaman rengine beñze-</i>	<i>şaruluğ</i>
--------------	-----------------------------	----------------

Açıklama: Tibnî kelimesinin sarı renkli, saman rengine benzer olduğu belirtilmiş.

andan şoñra ergāvān idür, ya ‘nî ol yâğkūt durur kim, rengi ergāvan çiçeğiniñ rengine beñzer ola ve andan şoñra ħamrî durur ve andan şoñra lahmî durur, ya ‘nî bu şıñf yâğkūtñ rengi taze et rengine beñzer yâğkūt durur (Tuhfe-i Murâdî:32b)

<i>ergāvānî</i>	<i>yâğkūt</i>	<i>ergāvan çiçeğiniñ rengine beñze-</i>
<i>ħamrî</i>	<i>lahmî</i>	<i>taze et rengine beñze-</i>

Açıklama: Yakut çeşitlerinden bahsedilmiştir. Erguvan çiçeğine benzeyenlerin ya da taze et rengine benzeyenlerin olduğu belirtilmiştir.

öyken âlet endâmlardan bir endâmdur anuñ bir boğazı vardur aña türkçe kıru boğaz dérler ol düdük gibidür ol yaluğuz nefes yoludur (Tuhfe-i Mübârizî: 15a)

<i>öyken</i>	<i>kıru boğaz</i>	<i>düdük gibi</i>
--------------	-------------------	-------------------

Açıklama: Öyken yani akciğerin nefes yoluyla ilgili olduğu belirtilmiş, düdüğe benzetilmiştir.

şol incecük tamarlar (içinde sürüp) iletmek içündür kim ol ince tamarlara şa‘rî dërler ya‘nî kıl gibi tamar..
(Tuḥfe-i Mübârizi: 7b)

<i>ince tamar</i>	<i>şa‘rî</i>	<i>kıl gibi tamar</i>
-------------------	--------------	-----------------------

Açıklama: İnce damarların şa‘ rî olarak adlandırıldığı ve kıla benzetildiği belirtilmiş.

Ağac südlügeni cānā Türkce ol

Süd ağacı mişillidür o şekil (Mecmâ-i Tıp: 30b)

<i>Ağac südlügeni</i>	<i>Süd ağacı mişilli</i>
-----------------------	--------------------------

Açıklama: Sütleğen otunun ağaçlarda yetiştiği bilgisi verilmektedir.

enl-i şarūn ekin aralarında biter yaprağı noḥūd yaprağına beñze- ve yemişi keci boynuzuna benzer icinde dāneleri olur (Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ: 4a)

<i>enl-i şarūn</i>	<i>ekin aralarında bit-</i>	<i>yaprağı noḥūd yaprağına beñze-</i>	<i>yemişi keci boynuzuna benze-</i>
--------------------	-----------------------------	---------------------------------------	-------------------------------------

Açıklama: Enl-i sarūn ifadesinin taneleri olan, ekin aralarında yetişen bir bitki olduğu belirtilmiş.

beñzi qarasağı ola ve nabzı kiriş bigi ola (Kitâbü’l-Mühimmat: 11b)

<i>nabzı</i>	<i>kiriş bigi</i>
--------------	-------------------

Açıklama: Kişinin benzinde ve nabzında meydana gelen değişiklikler aktarılmıştır.

“Tanım ve açıklama amacı olmadan verilen örnekler”

Verilen örneklerde doğrudan ifadenin tanımının yapılması amacı yoktur. Tanım yapılmadan gerçekleşen durum anlatılmıştır.

bir yigit bir sene kadar dam‘aya mübtelâ olup gözlerinden yaş akar imiş (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 22b)

<i>dam‘a</i>	<i>gözlerinden yaş ak-</i>
--------------	----------------------------

Açıklama: Dam‘anın gözden yaş akma hastalığı olduğu belirtilmiş.

zârb bir nev‘ kirpi adama ok atar ve bala daḥî demişler (Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ: 33b)

<i>zârb</i>	<i>nev‘ kirpi</i>	<i>ok at-</i>	<i>bala</i>
-------------	-------------------	---------------	-------------

Açıklama: Zârbın bir kirpi çeşidi olduğu ve ok atma özelliği olduğu belirtilmiş.

“Her iki tarafın da cümle olarak verilmesi”

Örnekler bir kelimenin açıklanması şeklinde değil de kelime gruplarının ya da cümlelerin karşılaştırılması şeklinde gerçekleştirilmiştir.

bir kimseye şudâ‘ ‘arız olup başarı zâ‘il olmuş ya ‘ni gözi görmez olmuş (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 7b)

<i>başarı zâ‘il ol-</i>	<i>gözi görmez ol-</i>
-------------------------	------------------------

Açıklama: Sudâ hastalığının gözlerin görmeme hastalığı olduğu belirtilmiş.

bir şîşede ma‘lûm ola kim kurumağdan murâd ol şey iñ yaşlı ğını ta‘hlîl idüb gidermekdir meşelâ rāvendî kurutmağ ruṭubet-i müşhilesi ğitsün arzıyyesi ḳalsun dimekdir (Gāyetü’l-Muntehâ fi-Tedbirü’l-Merzâ: 26b)

<i>rāvendî kurutmağ</i>	<i>ruṭubet-i müşhilesi ğitsün arzıyyesi ḳalsun dimek</i>
-------------------------	--

Açıklama: Burada sulu, yaşlı, nemli olan bir maddenin örnekleme yoluyla suyunun alınması ve toprağının kalması, kuru hâle gelmesi anlatılmıştır.

“Örneklendirmeler yoluyla anlatma”

Bahsedilen konu hakkında genellikle “meselâ” ifadesi kullanılarak örnek verilme yoluna gidilmiştir.

evvelkiden ḳalîl meşelâ dişlere uyuşma getürmeyecek ḳadar olduḳda ma‘ü’l-anîsön ile üç dirhem gülbeşeker isti‘mâline müdāvetmet eyleye (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 44b)

<i>meşelâ</i>	<i>dişlere uyuşma getürmeyecek ḳadar ol-</i>
---------------	--

Açıklama: Dişlere uyuşma gelmemesi için kullanılması gereken ilacı örneklendirmiştir.

ol birbirine karışan nesne degül meşelâ toprağı suya ḳarışdursalar şöyle kim şu toprağā ve toprağ şuya gey fi‘il ve eşer eylese ol iki arasından balçuḳ zâhir olur (Tuḥfe-i Mübārizi: 6a)

<i>meşelâ</i>	<i>toprağı suya ḳarışdur-</i>
---------------	-------------------------------

Açıklama: Burada su ve toprağın birbirine karıştığında ortaya çıkan balçık anlatılmaktadır.

ḳaçan ol ta‘âm ki keşirü’l-ğidā olmaya, meşelâ bildüñ ki baḳla kesirü’l-ğidādur (Edviye-i Müfredde: 64b)

<i>meşelâ</i>	<i>baḳla kesirü’l-ğidādur</i>
---------------	-------------------------------

Açıklama: Burada baklanın yoğun bir gıda olduğu örneklendirilmektedir.

Sonuç ve öneriler

Yukarıda ele alınan belli başlı örnekler de açıkça göstermektedir ki, tarihî tıp metinlerinin söz varlığı çok ayrı bir çalışma alanı gerektirmektedir. Sadece bu örneklerden yola çıkarak metinlerin sözlük bilimi ve anlam bilimi için ne kadar değerli olduğu söylenebilir. Birçok yabancı kelimenin Türkçe karşılığının verilmesi, birçok terimin tanımının yapılması, terimlerin özelliklerinin açıklanması vd. hususlar ortaya konan örneklerin ne derece zengin dil malzemesi içerdiğinin kanıtıdır. Bu terimleri cümle içinde görmek

örneklerin daha kolay anlaşılmasını sağladığından yazılacak tarihî tıp terimleri sözlüklerinin cümle örnekli olması gerektiği kanaatindeyiz.

Cümle örnekli tarihî tıp terimleri sözlüğü, terimlerin açıklanmasında ve anlaşılmasında yardımcı olacak niteliktedir. Bu durumun Tarama ve Derleme sözlükleri için de ayrı bir yeri olacaktır. Tıp metinleri farklı dillerin terim dağarcığını da gözler önüne sermesi bakımından değerlidir. Bunun yanında hekimlerin o dönemde ne kadar farklı dil terminolojisine hâkim olduklarının da bir göstergesidir. Tıp metinlerinde geçen ifadelerin günümüz Anadolu sahasında ne kadarının kullanılıp kullanılmadığı da ayrı bir çalışma alanı olabilir. Bilinmektedir ki, sayılan onlarca bitki ismi, hastalık ismi, organ ismi günümüz Anadolu sahasında varlığını sürdürmektedir. Gerek dil zenginliği, gerekse de halkbilimi öğelerinin zenginliği nedeniyle tıp metinleri bir proje dâhilinde tekrardan ele alınmalı, geniş kapsamlı Tıp Terimleri Söz varlığı çalışmaları yapılmalıdır.

Kaynakça

- Akkuş, M. (2008). *Siyâhî Karamanî Larendevî'nin Mecmâ-i Tıp Adlı Eseri (Gramer-Metin-Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Akkuş, M. (2018). *Ali Münşi'nin Tercüme-i Ebubekir er-Râzi Adlı Eseri (Söz Dizimi ve Anlambilim İncelemesi)*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Kırıkkale.
- Aksan, D. (1982). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Altınbaş, A.; Saki, O. (2003). *Tabîb İbn-i Şerîf Yâdigâr*, İstanbul: Merkez Efendi ve Halk Hekimliği Derneği, Yerküre.
- Altınbaş, A.; Okutan, Y. vd. (2004). *Tabîb İbn-i Şerîf Yâdigâr*, İstanbul: Merkez Efendi ve Halk Hekimliği Derneği, Yerküre.
- Argunşah, M. (1999). *Muhammed b. Mahmûd-ı Şîrvânî Tuhfe-i Murâdî (İnceleme-Metin-Dizin)*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Bayat, A.H. (2016). *Tıp Tarihi*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi
- Canpolat, M; Önler, Z. (2016). *İshak bin Murâd – Edviye-i Müfrede*, Ankara: Türk Dil Kurumu
- Dinar, T. (2013). *Muderris Hasan Efendi'nin "Gâyetü'l-Muntehâ fi-Tedbirü'l-Merzâ"sı (Hastahkların Tedavisinde En Son Nokta) (İnceleme-Metin-Dizinler)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Denizli.
- Doğan, Ş. (2009). *Terceme-i Akrabâdîn Sabuncuoğlu Şerefeddin (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Sakarya
- Doğan, Ş. (2012). *Ebulfeyz Mustafa Efendi Risâle-i Feyziyye fi Lügâti'l-Müfredâti't-Tıbbiyye*, İstanbul: Değişim.
- Doğuer, B. E. (2013). *Hekim Bereket Tuhfe-i Mübarizi (Metin-Sözlük)*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Şahin H. (2007). *Abdulvehhâb Yûsuf ibn-i Ahmed el-Mârdâni – Müntehib*, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Karasoy, Y. (2018). *Tutmacı, Tabiatnâme*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Küçükler, P. (2010). *Mücerreb-nâme Şerefeddin Sabuncuoğlu*, Ankara: Kültür Ajans.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Murad, S. (2009). *Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ Dervîş Siyâhî Lârendevî (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Önler, Z. (1990). Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa) Müntahab-ı Şifâ (Giriş - Metin), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özçelik, S. (2001). Kitabü'l-Mühimmât, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Parlatır, İ. (2009). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Yargı.

Türkçe Sözlük. (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Yelten, M. (1993). Şirvanlı Mahmud – Kemâliyye, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.